

ՀԱՆԴԵՍ ՆԿԱՐԱԴՐԱԿԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ԷՏՄՈՆՏՈՑ ՏԷ ԱՄԻԶԻՍ ԻՏԱԼԱՅԻՈՑ

(Տես Հա. 1Է, 238, 289, — 1Ը, 17, 165, 274, — 1Թ, 174, 259, — Խ, 72, 161, 264),

ՏԱՃԻԿՔ

Հիմայ, աւստրիական նաւուն վրայ ելնելէն առաջ, որ հանդէպ կալուդայի կը ծխայ Ոսկեղջիւր մէջ, պատրաստ 'ի մեկնել 'ի Սեաւ ծով, կը մնայ ինձ հաւմեստարար առաջի գնել, իբրեւ պարզ ճանապարհորդ, քանի մ'ընդհանուր դիտողութիւնս, որ կը պատասխանեն հարցմանս, — Խնչ բան երեցան քեզ Տաճիկք, — ինքնակամ դիտողութիւնք, ազատագոյնք յամենայն նկատողութեց ներկայ պատահարաց, և հանեալք ճիշդ ինչպէս որ է իմ այն աւուրց յիշատակարաններէս: Այն հարցման, — Խնչ բան երեցան քեզ Տաճիկք, — նախ առաջին կը զարթնու յիս այն սպաւուրութիւնն՝ որ Ստամպուլի արու ժողովրդեան արտաքին տեսիլն, թէ առաջին թէ վերջին օրն, ըրաւ ինձի: Զգնելով միտ նաեւ կերպարանաց զանազանութեան, որ և իցէ ուրիշ եւրոպական քաղաքի մը ժողովրդոց ազգող տպաւորութենէն բոլորովին տարբեր է: Կը կարծես տեսնել ժողովուրդ մը, — չզիտեմ ինչպէս լաւագոյն կերպով բացատրել գաղափարս, — յորում՝ ամենքը մշտնջենապէսնայն բանը մտածեն: Նոյն տպաւորութիւնը կրնան յառաջ բերել, հարեանցի դիտող հարաւային իւրոպիոյ բնակչի մը, հիւսիսային քաղաքացի բնակիչքն: այլ իրն շատ տարբեր է: Ասոնք իր յատուկ գործը մտածող բազմազգաց ժողովրդեան լրջութիւնը

և ամփոփումը ունին: Տաճիկք՝ հեռաւոր և անսահման բանի մը մտածող ժողովրդեան երեղիթը ունին: Ամենքն ալ հաստատուն գաղափարի մը մէջ ընկըղմալ իմաստասէրք կ'երևին, կամ գիշերայածութիւն, որ առանց ուր տեղ ըլլալին և չորս կողմի ունեցած բաներնին գիտնալով՝ շրջագային: Ամենքն ալ ուղիղ և հեռու կը նային, իբրեւ մեծ հորիզոն նկատող սովորեալ մէկն, և յաչս և 'ի բերանին տխրութեան աղօտ նշանակ մ'ունին, ինչպէս ով որ սովորեալ է ինքն իրեն փակուած ապրելու: Եւ յամենայն նոյն ծանրութիւնն, նոյն սովորութիւնք չափաւորութիւնն, նոյն լեզուի, աչաց, շարժումաց զգուշութիւնըն: Ամենքն ալ տանուտեարք կ'երևին, ամենքն ալ մէկ կերպով հրահանգեալք, փաշայէն մինչև ցկրպակաւորն, և առաջատեալ տեսակ մը աղնուապետական արժանապատուութեամբ, որ առաջին նայուածքին ոչ ոք կ'իմանայ թէ ուսմիկ մ'ըլլայ 'ի Ստամպուլ, եթէ զգեստաց տարբերութիւնն չըլլայ: Գրեթէ բոլորն ալ ցուրտ երեքք են, որ բնաւ զհոգին և զմտածութիւնը չեն մերկաւ նոր: Դժուարին է դանել այն յստակ կերպարաններէն մէկն, 'ի մեզ այնպէս յաճախաւորք, որ քաղցր կամ խանդակաթ կամ անհեթեթ բարուց իբրեւ հայելի մ'են, որ և պատրաստ և ապա հով դատաստան մը կու տան մարդուն

մրայ: Ի նոսա ամենայն դէմք առեղ-
ծուած մ'է. իրենց հայեցուածն կը հար-
ցընէ, այլ չի պատասխաներ. իրենց
բերանն սրաին շարժում մ'ալ չի մատ-
ներ: Կարելի չէ ըսել որպէս ծանր կու-
գայ օտարին այս գիտաց համարականու-
թիւնն, այս ցրտութիւնն, այս ար-
ձանական կեցուածոց և սեւեռեալ հա-
յեցուածոց միակերպութիւնն, որ բան
մը չեն ըսեր: Երբեմն կամբդ կը փա-
փագի աղաղակելու ամբոխին մէջ, —
նոյն անգամ մը դրդուեցէք. ըսէք ո՛վ
էք, ինչ կը մտածէք, ինչ կը տեսնէք
ձեր առջեւ, յօգս, այն ապտկեայ ա-
չօք: — Եւ իրն այնպէս օտարախորթ
կ'երեւի, որ հազիւ թէ կը հաւատաս
թէ բնական ըլլայ. կը տարակուսիս
երբեմն, որ յարմարցուած կեղծիք մը
ըլլայ, կամ բարդական հիւանդու-
թեան մ'անցողական արգասիքն, հա-
տարակ կոստանդնուպօլսոյ ամենայն
մահմտականաց: Սակայն առաջին ան-
գամ աչքի կը զարնէ, այն կերպարուն
և շարժուածոց միակերպութեան մէջ,
կերպարանաց նշանաւոր զանազանու-
թիւնն ժողովրդեան երկու մասունց մէջ
ալ: Տաճկական ցեղին նախանկար դը-
րոյնն, որ գիղեցիկ է և հուսկու, միայն
ռամկին մէջ անփոփոխ մնացած է, որ
'ի հարկէ կամ կրօնական զգայմամբ
իրեն հարց կենաց ժուժկալութիւնը կը
պահէ: Ի նմա կը տեսուին նիհար և կո-
րովի մարմինքն, գլուխներն լաւ կազ-
մուած են, աչքն կենդանիք, քիթն ար-
ծուային, աղօրեաց ոսկերքն զգուեալ,
և բովանդակ մարմնոյն ձևոց մրայ հօր
և համարձակ բան մը: Ընդհակառակին
բարձրագոյն դասու Տաճիկը, յարմա-
նապականութիւնն հնացեալ է, և օտա-
րախորթ արեան խառնուրդն մեծագոյն,
մեծաւ մասամբ մեծղի մարմինս ունին
թող գիրութեամբ մը, փքր գլուխս,
ցած ճակատս, առանց կրակի աչկունս:
Եւ այս նիւթական տարբերութեան կը
համապատասխանէ ոչ ինչ նուազ մեծ
կամ թերեւս մեծագոյն բարոյական
տարբերութիւն, որ է՝ ընդ մէջ ճշմա-
րիտ, անկեղծ, հին տաճիկի, և այն

երկղիմի, անդոյն և անհամ էտկին, որ
նորաձևութեան տաճիկն կը կոչուի՝ Ե-
ղածն: Ուստի մեծ դժուարութիւն մը
յառաջ կու գայ քննելու զայն՝ որ ընդ-
հանուր կերպով տաճիկ ժողովուրդը կը
կոչուի. վասն զի անոր այն մասին հետ,
որ աղգային տիպը անվթար պահէր է,
կամ խառնուելու եղանակ չկայ կամ
միաբանելու կողմ չկայ. և միւս մասն,
ընդ որում առևտրոյ և զննողութեան
դիւրութիւն կայ, չիներկայացընք հա-
ւատարմութեամբ ոչ բարբը և ոչ աղ-
գին գաղափարքը: Բայց ոչ ապականու-
թիւնն և ոչ եւրոպական քաղաքակա-
նութեան նոր գոյնն՝ բարձրագոյն դա-
սու տաճիկներէն վերուց գեռ այն չգի-
տեմ ինչպիսի խստութիւնն և անորոշ
տիրութիւնն, որ ռամկին մէջ կը տես-
նուի, որ և, յանհատս չմտածելով, այլ
յընդհանրականութեան ժողովրդեան,
աներկբայապէս նպաստաւոր տպաւո-
րութիւն մը յառաջ կը զբրէ: Յիրաւի,
արտաքին տեսլենէն գատելով, կոս-
տանդնուպօլսոյ տաճկական ժողովուր-
դըն եւրոպայոյ ամենէն կրթեալ և հա-
մատագոյնն կ'երեւի: Չի պատահիր եր-
բեք, և ոչ իսկ Ստամպուլի առնայագոյն
փողոցաց մէջ, որ օտար մը նախատուի.
մարթ է այլեւիւ մէկթոց, նաև աղօ-
թից ժամանակ, շատ աւելի աներկու-
նութեամբ մեծտրեալ ըլլալու, քան զոր
չի կրնոր ունենալ մեր եկեղեցեաց այ-
ցելութիւն ընող տաճիկ մը. ամբոխին
մէջ, չեմ ըսեր լիրբ, բայց և ոչ խիստ
հետաքրքիր հայեցուածոց մը կը հան-
դիպիս երբեք. հազիւ երբեք կուիք, հա-
զիւ երբեք ռամկին, որ մեմբուն մէջ
աղմուկ յարուցանէ. դրանց, պատու-
հանոց, խանութից մէջ կանանց ձայն
չկայ. յայտնի անառակութեան երևոյթ
չկայ, անպատկառ դարձ չկայ. ոչ ինչ
նուազ մեկթէն՝ չուկայն մեծարոյ է. ա-
մեն տեղ շարժուածոց և խօսից մեծ
խնայողութիւն մը. ոչ երգք, ոչ բար-
ձրաձայն ծիծաղ, ոչ զոհհիկ կանչիւնք,
ոչ անյից խափանաբար տաղակալի ա-
կումբք. երես, ձեռք և սոք մաքուր-
սակաւ ցնցոսիք, քիչ անգամ աղտե-

ղիք . ոչ երբեք դռնհիկեր , և ընդհանուր
և փոխադարձ մեծարանաց ցոյց մ'է բռ-
լոր ընկերական դասուց մէջ : Բայց . . .

Արդէն ըսի որ աւստրիական նաւ մը
կայ , որ կը ծխայ հանդէպ Կալադայի
Ոսկեղջեր մէջ , պատրաստ 'ի մեկնել 'ի
Սեաւ ծով . և ընթերցողն գիտէ թէ ուս-
տի պիտի անցնի այս նաւա :

ՎՈՍՓՈՐ

Հաղիւ ելանք 'ի նաւ , տեսանք որ կը
տարածուէր Կոստանդնուպօլսոյ վրայ
իրբև գորշագոյն քօղ մը , և այս քօղոյս
վրայ կ'ամբառնային Մորաւիոյ և Մա-
ճառստանի լերինք , և ստորին Աւստրիոյ
Ալպեանք : Արագածնայ փոփոխութիւն
մ'է տեսարանի , որ միշտ կը տեսնուի՝
երբ նաւու մը վրայ կ'ենեա՝ , յորում ար-
դէն երթալու երկրիդ երեսք կը հանդի-
պին և բարբառոյ հնչմունք կը լսուին :
Գերմանական դիմաց պարունակիմք մէջ
բանտուեցանք , որ ժամանակէն առաջ
մեզ հիւսիսային ցուրտը և տաղտուկը
զգալ տուաւ : Թողուցին զմեզ մեր բա-
րեկամքն . այլ ուրիշ բան չենք տեսներ՝
բայց երեք սպիտակ թաշկինակա՝ որ կը
ժամանին բացակայ մակուկի մէ վրայ ,
սեաւ նաւակաց երթեկի մը մէջ , հան-
դէպ մաքսատան : Ճիշդ այն տեղն ենք՝
յորում մեր հասնելուն օրը սիկիլեան
նաւս կանգ առաւ : Անյայնի գեղեցիկ
իրիկուն մ'է , մեծապայծառ և ամբար-
խառն : Երբեք այսպէս գեղածիծաղ և
այսպէս մեծ չերեկեցաւ մեզ Կոստանդ-
նուպօլիս : Վերջին անգամ կը ջանանք
սեւեռելու 'ի միտս մեր իւր անբաւ շրջա-
պատուածիւնը և իւր կախարդեալ քա-
ղաքի չքնաղ գոյիքը . և վերջին անգամ
այն զարմանալի մակուկի խորը
կ'արձըկենք զհայեցուած , որ քանի մը
վայրկենէն յաւիտեան պիտի ծածկի 'ի

մէնջ : Անյայտ եղեր են սպիտակ թաշ-
կինակք : Նաւն կը խլրտի : Թուի թէ ա-
մենայն ինչ կը տեղափոխի : Իսկիւտար
յառաջ կու գայ , Ստամպօլ յետոս կը
հասնանք , Կալադայ իւր վրայ կը հորովի ,
իրբև մեր երթը տեսնելու համար : Ող-
ջոյն Ոսկեղջեր : Նաւուն ճօճում մը կը
յափշտակէ 'ի մէնջ գլխաւըմ-փաշա ,
ուրիշ ճօճում մը 'ի բաց կը տանի զե-
յուպ , ուրիշ մը՝ Ստամպօլի վեցերորդ
բլուրը . աներեւոյթ կ'ըլլայ հինգերորդն ,
կը թաքչի չորրորդն , անհետ կ'ըլլայ եր-
րորդն , կը չքանայ երկրորդն . կը մնայ
միայն Պալատան բլուրն , որ , գոհութիւն
երկնից , երկար ժամանակ զմեզ պիտի
չթողու : Արդէն ճիշդ վտարի մէջ տե-
ղէն կը նաւարկէինք , արագապէս : Կ'ան-
ցնի Թուի-հանէի թաղն , կ'անցնի Ֆրն-
տըզլըի թաղն . Տօլմա-Պահէի պալա-
տան սպիտակափայլ և քանդակածոյ
ճակատքն կը սլանան . և վերջին ան-
գամ կը տարածէ Իսկիւտար իւր պար-
տիզօք և ամարաստուն ապարանք
ծածկուած բլրոց ամփիթատօրն : Ող-
ջոյն քեզ , Կոստանդնուպօլիս , սիրելի
և անեղբ քաղաք , իմ մանկութեանս
երազն , իմ երիտասարդութեանս հա-
ռաչանքն , իմ կենացս անջնջլի յիշա-
տակն : Ողջոյն քեզ , գեղադիրտակ և ան-
մահ զշխոյ Արեւելից , ժամանակն թող
փոխէ քու վիճակդ , առանց գեղեցկու-
թեանդ վնասելու , և օր մը կարենան
տեսնել զքեզ իմ որդիքս նոյն այն երի-
տասարդական եռանդեան արբեցու-
թեամբ , որով ես զքեզ տեսայ և զքեզ
կը թողում լքանեմ :

Սակայն ողջունին տխրութիւնն քա-
նի մը վայրկեան միայն տեսց , վասն զի
ուրիշ Կոստանդնուպօլիս մը , Ոսկեղջեր
վրայ թողուցածէս աւելի ընդարձակ ,
աւելի գեղապանծ , աւելի զուարթագին
առջես կը տարածուէր ընդ երկայնու-
թիւն քսանեւթօմն հազար մեղրից , եր-
կրիս կրկին գեղեցկագոյնս արանց վրայ :

1 Պէտք է ներքէ մեզ մեծարդոյ հեղինակս ,
որ հօս կտրեմք իւր կարեւոր գիտողութեանց

Թէն՝ միայն այն պատճառին համար՝ որ ինքն
ալ կրնայ դուշակել :

ի ձախակողմն առաջին հանդիպեալ
դիւղն, Վոսփորի եւրոպական ելեր վը-
րայ, է Պէշիք-թաշ. տաճկական մեծ
գիւղ մը, կամ մանաւանդ կոստանդ-
նուպօլսոյ մեծ արուարձան մը, որ կը
տարածուի բլրոյ մ'ոտքը, փոքր նաւա-
հանդատի մը չորս կողմը: Իր ետեւ վա-
յելուհի հովիտ մը կը բացուի. Բիւզան-
դիոնի Ստեփաննոսի դափնեաց հին
հովիտն, որ դէպ 'ի Բերա կը բարձրա-
նայ. տանց մէջ կ'ամբառնայ սօսեաց
խումբ մը, որ հովանի կ'ընէ հոգեկա-
ւոր Պարպարոսաս ծովահինին գերեզ-
մանին վրայ. կուտեալ մարդկամբ մեծ
սրճարան մը կը կարկառի ջրոց վրայ,
դիցերու անտառէ մը վերամբարձեալ.
նաւահանդիստն նաւակըք և մակուկըք
լցեալ է. ափունքն բազմամարդ. բլուն
զալարազգեաց, հովիտն խռնեալ տամբ
և պարտիզովք: Այլ կոստանդնուպօ-
լսոյ արուարձանաց տեսիլն ալ չկայ:
Բայց ունի իրեն յատուկ նորհքը և զը-
ւարթութիւնը և անմոռանալի Վոսփո-
րի գիւղերը: Ձիքն աւելի փոքրիկ են,
կանաչութիւնն աւելի թանձր, գոյնքն
աւելի յանդուգն: Է իբրև խումբ մը ծի-
ծաղախիտ տանց, որ ընդ մէջ երկրի և
ջրոյ կախուած կ'երևին, սիրահարից և
բանաստեղծից քաղաք մը, կրից մը կամ
աւելին մը չափ տեւելու սահմանեալ,
հաճոյից մը համար հօն կառուցած, ա-
մարան գեղեցիկ գիշերոյ մը մէջ: Դեռ
տակաւին հայեցուածդ հօն չսեռած,
արդէն այն հեռացեր է, և կ'անցնի մեր
առջևէն Չըրաղանի պալատն, մանա-
ւանդ թէ սպիտակ կիճէ պալատանց
գունդ մը, պարզք և հոյակապք, սեանց
երկայն գծիւք զարդարեալ և պսակեալ
խաղիւսման և պատշաճ, որոյ վրայ
Վոսփորի սպիտակ անթիւ թռչնոց կեն-
դանի աստամնած քանդակ մը կանգուն
կեցած է, ափանց բլրոց սաղարթախիտ
կանաչէն 'ի վեր երևեալք: Այլ հօս կը
սկսի հազար գեղեցկութեանց փախուա-
տը տեսնելուն սիրելի տանջանքն, այն
կէտին՝ որ միոյն վրայ կը զարմանաս:
Մինչդեռ մեկը կը նկատենք զՊէշիք-
թաշ և զՉըրաղան, 'ի միւս կողմանէ

ասիական ափունքն կը փախն, որոն-
չելի գիւղիւք ծածկուած, որ գոհարաց
պէս ախորժ կը բերէին կարենալ զնե-
լու և 'ի բաց տանելու: Կը փախի Ղուզ-
դունտէրէ, ծիածանի ամենայն գունդիւք
գեղերփնեալ, իր փոքր նաւահանդու-
տով, ուր, կ'ըսէ ավանդութիւնն, թէ
Յով երինջն զՎոսփոր անցնելէն ետքը
ցամաք ելած ըլլայ, Հերայի գոռեխներէն
ազատելու համար. կ'անցնի իսթափ-
րօս, իր կրկնամիտարէ չքնալ մզկիթով.
կ'անհետանայ Պէշիքթաշ կայսերական
պալատն, իր կոնային և բրգաձև տա-
նեք, և իր դեղին և դորչադոյն պա-
րիսպքն որ կ'ընծայեն իշխանուհեաց մե-
նարանի մը խորհրդաւոր և նորանշան
կերպարանքը. և ապա Պէշիքթաշ գեղն,
անդադարձեալ 'ի ջրոց, որոյ ետեւն
կ'ամբառնայ Պուլկուրու լեռն. և բոլոր
այս գեղերս, գաւառագեղ փոքր բլրոց
ստորոտը ժողոված կամ սիւռուած, և
տերեալից անցողութեան մը մէջ ըն-
կըղմեալ, որ կարծես զայնս սքողել կը
հակի, կապեալ են ընդ միմեանս պսա-
կըք ամարաստուն ապարանից և տնա-
կաց և յերկայն կարգաց ծառատնկոց՝
որ տողեալ են եգերաց երկայնութիւն,
կամ ծամոծուտ կ'իջնեն 'ի բարձանց 'ի
ծով, անհամար պարտիզոց և բունջա-
րանոցս և փոքրիկ մարդոց մէջէն,
սատարձած և աստիճանաձև շինեալ,
և գունաւորեալ կանաչի անթիւ զու-
գախառնութեամբք:

Ուրեմն պէտք է գիշանիլ տմենայն
ինչ ափ յափոց տեսնելու, աղագար
ալ ու ձախ զուխը դարձունելով, ինք-
նաշարժ կանոնաւորութեամբ մը: Չը-
րաղանէն քիչ մ'անդին անցնելով, ձա-
խակողմը, եւրոպական ափան վրայ կը
տեսնուի Օրթա-քէօյ մեծ գիւղն, ուս-
կից վեր Վալիտէ Սուլթանին՝ մայր Ապ-
աիւ-Ալիդի՝ մզկիթն կը ցուցնէ իւր
պաղպաղուն գմբէթը, և իրզա-փաշայի
պալատն իւր տանիքը կը ցցուէ. բլրոյ
մ'ոտքը, որու գագաթն վրայ, խիտ բու-
սոց աճման մը մէջ, Աստեղ կայսերա-
կան հովանոցին սպիտակերանգ և թե-

թիւ որմունքն կը բարձրանան: կը բնակին յօրթա—քէջ բազում հայ, եւրոպացի եւ յոյն սեղանաւորք: Այն վայրկենին հօն ցամաք կը մօտենար կոստանդնուպօլսոյ շոգինաւն: Բազմութիւն մը դուրս կ'ենէր, ուրիշ բազմութիւն մը նաւամասուցին վրայ կը ոպասէր մօտեցու համար: Էին տաճիկ տիկնայք, եւրոպացի տիկնայք, սպայք, կրօնաւորք, ներքինիք, պարոպք, ֆէսք, փակեղք, զլխարկիկք, կապճաճե խոյրք, խառնակեալք. տեսարան մը՝ որ վոսփորի ամեն քսան կայարանաց մէջ կը տեսնուի, մանաւանդ իրիկունը: Օրթա—քէջի զիմաց, ասիական եզեր վրայ, աւարաստուն պալատանց պսակի մը մէջ, կը փայլէ Չէնկէլ գիւղն, այսպէս կոչուած երկաթէ հին խարսիւէ մը՝ զոր Մէհմէտ Բ այն ափանց վրայ գտաւ. և 'ի թիկունն նորա կ'ամբառնայ սպիտակ հովանոցն տխուր յիշատակաց, ուստի Մուրատ Դ, միջեղին նախանձով մը վառուած, կը հրամայէր սպաննել այն զուարթ մարդիկն՝ որ երգելով դաշտերէն կ'անցնէին: Վերստին գէպ յեւրոպա նայելով, կը գտնուինք հանդէպ Գուրու—Չէլմէի, հինն Անարլու, գեղեցիկ գիւղին և բարետեսիլ նաւահանգստին, ուր Մեգէա՝ Յասսմէի հետ ցամաք ելնելով, տնկեց հոգակաւոր դափնին. և գէպ յԱսիա դառնալով, կը տեսնենք Գուլէլի և վանի—քէջի երկու ծիծաղկոտ գեղերը, ծովափան երկայնութեամբ տարածուած, ահագին զինուորանոցի մը ալ և ձախ կողմը, արքայական ապարանի մը նման, որ ջրոյն մէջ կը ցոլանայ: Երկուք գիւղից կռնակը մեծ պարտիզով մը բոլորեալ բլուր մը կը բարձրանայ, յորում սպիտականիշ կ'երևի, գոգցես բոլորովին 'ի ծառոց ծածկեալ հովանոցն, ուր Սիւլէյման Մեծն երեք տարի ապրեցաւ, փոքր աշտարակի մը մէջ թաքուցեալ, իւր հօրը Սէլիմի լրտեսաց և դահճաց խուզարկութիւններէն ազատեցու համար: Մինչդեռ մենք ծառոց մէջ աշտարակ կ'որոնենք, կ'անցնի նաւն 'ի հանդիպոյ Արնաւուտ—քէջի, գեղ Աւ-

պանիացւոց, այժմիկ բնակեալ 'ի Յունաց, յափն եւրոպական մահկաճե տարածեալ, փոքր ծոցի մը բոլորովը, առաքաստաւոր նաւուք լցեալ: Այլ ամեն բան ինչպէս կրնայ տեսնուիլ: Գիւղ մը կը գողանայ 'ի մէնջ գմիւսը, գեղեցիկ միջիկի մը՝ ազնուաշուք տեսարանէ մը կ'անշատէ զմեզ, և մինչդեռ կը նայես գիւղից և նաւահանգստից, կ'անցնի վեզիրներու, փաշաներու, Սուլթանուհեաց, մեծ ներքինեաց, մեծամեծ տանուտերանց պալատք. դեղին, կոպոյտ, ծիրանեղոյն տունք, որ ջրոց վրայ լուզականք կը կարծուին, բողբոջամբ և յիւններով պատեալ, ծողկալից տամալեօք ծածկեալ, և նոճեաց, սարգենեաց և նարնկենեաց անտառակաց մէջ կէս 'ի կէս ղօղեալ. կորնթական երեքանկունի ճակատովք և ոպիտակ կուճէ դուռագեալ սեռմբք շէնք, զուրցերտական ամարոցք, ճարանայի տընակք, մարիտանացի փոքր ապարանք, տաճիկ հովանոցք, եւսլարիք, մին միւսոյն վրայ կարկառեալ, որ վոսփորի կապուտին վրայ կը կախնեն կանանոցաց վանդակապատ պատշգամբք, և դուրս կ'երկնցընեն իրենց սանդղաճե պզտի նաւամատոյցքը, և 'ի հոսանաց փայփայեալ իրենց պարտիզակքը. բլուր թեթեւ և առօրեայ փոքր շինածք են, որ ճիշդ իրենց բնակաց բաղդը կը ներկայացընեն, ման՛չամարդ տղկան մը յաղթանակը, դաղանի սիրոյ մը բարի յաջողութիւնը, բարձր պաշտօն մը՝ որ վաղը պիտի կորսուի, փառք մը՝ որ սքսորիւ պիտի լմննայ, ճոխութիւն մը՝ որ կը ցնդի, փռաւարութիւն մը՝ որ կը կործանի: Երկու ափանց վրայ գրեթէ միջոց չկայ՝ որ տամբք ծածկուած չլլայ: Դաշտային լայնատարած վննետկոյ մը մեծ Զրանցից տեսակ մ'է: Ամառաստուն ապարանք, հովանոցք, պալատք կ'ամբառնան մի գլինի միւր, այն պիտի կերպով գետեղեալք, որ իւրաքանչիւրոց բոլոր ճակատան տեսանելի է և յետինքն՝ առաջնոց տանեաց վրայ կանգնուած կ'երևին, և միոյն և միւսոյն մէջ տեղ և ամենէն հեռաւոր

բողոքներէն անդին, ամենայն ինչ կա-
նայ է, ամեն կողմ կը բարձրանան կաղ-
նեաց, սօսեաց, պիծխիներու, կաղամա-
խեաց, շոճեաց, թղենեաց ծայրք և
վարքը, յորս ուղիտակաթոյր կ'երևին
աղբերք և կը փայլատակեն թիւրպէնե-
րու և մենաւոր մկրիթներու զմէթիկք:

Դէպ 'ի Կոստանդնուպօլիս դառնա-
լով, դեռ խառնիխուռն կը տեսնենք
Պալատան բլուրը, և Սուրբ Սոփիայի
ահագին զմիւթը, որ պայծառ և ոսկե-
ղծ երկնից վրայ սևագոյն կը նշմարի:
Մի և նոյն ժամանակ աներևոյթ կ'ըլ-
լան Արնաուտ-քէոյ, վանի, Գուլէլի,
Զէնկէլ, Օրթա, և ամենայն ինչ փո-
խուցաւ մեր չորս կողմը: Կարծես թէ
ընդարձակ լճի մը մէջ ենք: Յափն եւ-
րոպական 'ի ձախակողմն փոքր խորշ մը
կը բացուի. ուրիշ փոքր խորշ մը յա-
ջակողմն յափն ասիական: Զախակող-
մնան ափան վրայ կիսաբլուրակաձև կը
տարածուի յոյն չքնաղ քաղաքիկն Պէ-
պէք, բարձրաձաղկ ծառովք ստուերա-
տեալ, որոյ մէջ կը կանգնի հին գեղե-
ցիկ մզկիթ մը և Հիւմայուն-ապատի
կայսերական հովանոցն, ուր ուրիշ ան-
գամներն կ'ընդունէին Սուլթանք զեւ-
րոպական դեսպանս 'ի ծածուկ ժո-
ղովս: Քաղաքին մէկ մասն փոքր հովտի
մը թանձր կանաչին մէջ կը գբողի. ու-
րիշ մաս մը կը ճապաղի կաղնեօք ծած-
կուած բլրոյ մը զառ 'ի վայրին վրայ,
որու կատարն անտառ մ'է հռչակաւոր
ուժգնահնչակ արձանգանդի մը հա-
մար, որ ձիու մը քոյլափոխին կը պա-
տուխանէ գնդի մը ոտնաձայնով: Իրչ-
խոյ մը սիրահարքներու շնորհաշուք և
ծիծաղկոտ վայր մ'է. այլ կը մոռցուի,
հանդիպակայ կողմը դառնալով: Հօս
Ասիոյ ափունքն երկրաւոր դրախտի տե-
սարան մը կ'ընծայէ: Ալեքանձաձ կար-
կառմամբ լայնահիստ սարաւանդի մը
վրայ կը տարածուի Գանատլլի գիւղն,
հոլանտացի գեղի մը պէս բազմագու-
նակ, ամենասպիտակ մզկիթով մը, և ա-
մարաստուն ապարանից խուռն չքա-
ղիով մը. որուն յետակողմը կը բար-

ձրանայ Խճատէ ծաղկազուարճ բլուրն,
ունելով 'ի վերոյ ատամնաձև աշտարակ
մը, որ կը դիտէ երկուց ափանց հրդեհ-
քը: Գանատլլիի աշակողմը, խորշին վը-
րայ, մին 'ի միւսայն քիչ հեռաւորու-
թեամբ, կը բերանանան երկու հովիտք,
այսինքն է մեծն և փոքրն ոսկեղէն շը-
տակին, որոյ մէջ կը տարածուի Ասիոյ
Անոյշ ջրոյ բերրապատար մարգագե-
տինն, ծածկեալ մուլթիգնեօք, կաղ-
նեօք և սօսեօք, որուն կ'իջիէ Ապտիւլ-
Մէճիտի մօր մեծածախ հովանոցն, ծը-
րապրեալ և քանդակեալ Տօլմա-Պահ-
ճէի պալատան ճարտարապետութեամբ
և չրջապատեալ 'ի բարձր պարտիզաց,
վարդիւք կարմրացելոց: Եւ « երկնային
մեծ վտակէն » անդին դեռ կը տես-
նուին Անատօլու-Հիսար գիւղին հա-
զար գոյնքն, բարձունքի մը զառ 'ի վայ-
րին վրայ տարածեալ, յորում կը կանգ-
նին Պայագիտ-Երլուրը մի գլեկին թե-
թեալաց աշտարակքն, որ եւրոպա-
կան ափան վրայ շինուած Մէհմէմէտի Բ
գլեկին դիմացն է: Վոսփօրի բոլոր այս
գեղեցիկ անջրպետն, այն վայրկենին լի
էր կենդանութեամբ, եւրոպիոյ խորշին
մէջ հարկաւոր մակոյթք կը վխտային.
կ'անցնէին առագաստաւոր և շոգեշարժ
լաստափայտք, ուղղեալք 'ի նաւահան-
դիստն Պէպէքի. տաճիկ ձկնորսք խա-
չաձև դրուած ամենաբարձր գերանօք
ջրոյն վրայ վերամբարձ իրենց օգային
հիւղերէն ցանցերնին կը ձգէին. Կոս-
տանդնուպօլսոյ շոգեհաւ մը եւրոպա-
կան քաղաքիկին նաւամատուցին վրայ
յոյն տիկնանց, Լազարիսդներու, ամե-
րիկեան բողբոջական գպրոցի աշակեր-
տաց, ծրարիւք և զգեստիւք բեռնաւո-
րեալ ընտանեկաց ամբօխ մը կը թա-
փէր. և հսկառակ կողմը գիտակով կը
տեսնուէին մահմետական տիկնանց
խուսմբը, որ Անոյշ ջրոյ ծառոց տակ
կը չրջագայէին, կամ ալ մարահոյլ կը
նստէին « երկնային վտակին » ափուն-
քը, մինչդեռ բազմաթիւ մակոյթք և
վարազուրակալ նաւակք, լցեալ տաճ-
կօք և տաճկուհեօք, կ'երթային և կու-
գային ափան երկայնութեամբ: Արկա-

դեան և սիրտառարի չղիտեմ ինչ մ'էր, որ փափագ կը շարժէր նաւէն վար նետուիլ, լողալով հասնիլ յիւրեւց ափանց միոյն, և կանգնիլ հօն, և ըսել, — Ինչ որ կ'ուզէ բլլայ, ասիէ ալ չեմ ուզեր շարժիլ. կ'ուզեմ հօս ապրիլ և մեռնիլ, այս մահամտական երջանկու թեան մէջ:

Բոլոր յանկարծ տեսարանն կը փոխուի և բոլոր այն երեակայութիւնքն կը թռչին: Վոսիոր մեր գիմաշն ուղիղ կը տարածուի, և կ'ընծայէ Հռենոսի ազօտ պատկեր մը. բայց աշխուսացուցեալ Հռենոսի մը, և միշտ նկարեալ արեւելից զօրաւոր և պերճ գուներով: Ձախա կողմի՜ նոճեաց և սօսեաց անտառէ մը ծածկուած գերեզմանատեղի մը կը խորտակէ ինչուան այն կէտն չընդհատած տանց գիծը. և անմիջապէս մօտիկ, Հերմաիոնի ժայռուտ փոքր լեռին ստորոտը, կ'ամբառնան երեք մեծամեծ աշտարակքն Բումէլի—Հիսարի, Եւրոպիոյ դղեակն, շրջափակեալք ի մնացուածոց աստամնաձև որմոց և փոքրագոյն աշտարակաց, որ աւերակաց գեղանկար աստիճանաւ մը կ'իջնեն ինչուան ծովեզրը: Այն անուանի դղեակն է՝ զոր բարձրացուց Մէհմէմէա Բ զիոստանդնուպօլիս առնեղէն տարի մ'առաջ, թէպէտ և կոստանդին մեծապէս իր տհաճութիւնը ցուցուց, որուն դեպանքն, ինչպէս գիտեն ամենքը, մահու սպառնալեզր յետս առաքեցան: Եւ այն՝ հոսանաց բռնագոյն կէտն է, (անոր համար՝ Յունաց « մեծ հոսանք » կոչուած և ի Տրաքիայ՝ Սատրապի հօսանք), և նաև վոսփորի անձկագոյն միջոցն է, երկու ափունքը հինգ հարիւր մեգրէն քիչ մ'աւելի հեռու բլլալով: Հօն՝ Մանդոկ սամոսցին ձգեց նաւակաց կամուրջն, որուն վրայէն անցան Դարեհի եօթն հարիւր հազար զինուորքն, և հօն նաև կը կարծախի որ անցած ըլլան տասն հազարքն՝ Սիսիլիէն դառնալով: Այլ չկայ ալ հետք՝ ոչ Մանդոկի երկու Նսեանց, և ոչ Հերմաիոնի լեռին ժայռին մէջ փորուած աթոռոյն, ուս-

կից պարսիկ արքայն իր զօրաց անցից ներկայ եղեր է: Թուրք դեղ մը գաղտագողի կը ծիծաղի, դղեկին ոտքը կծկած, և ափական ափունքն միշտ աւելի գտար և աւելի զուարթ կը փախչին: Անգագար յաջորդութիւն մ'է նաւաւարաց և պարտիզպանաց տանց, բուսաբերութեամբ յորդաղեղ ձորակաց, մենաւոր փոքրիկ ծոցից՝ որք գողցեո ծածկուած են ափան ծառոց ամբարձուղէ ոստերէն, որոց տակէն յուշիկ կ'անցնին ձկնորսաց սպիտակ առագաստիկք. ծաղկաբեր մարգագետինք՝ որ ամենամեղմ գոռիկայրութիւն կ'իջնեն ինչուան ծովափը. պարտիզաւոր փոքր ժայռեր բաղեղամբ պատասեալ, փոքր գերեզմանատեղիք՝ որ սեպացեալ բարձրաւանդակաց դադաթան վրայ սպիտականիշ կ'երևին: Յանկարծակի, նոյն ասիական եզերաց վրայ՝ դուրս կ'ընէ Գանլըճա գեղեցիկ գիւղ, բոլորովին կարմիրափայլ, երկու առապարին սարաւանդից վրայ կառուցեալ, որոց դէմ ալիք ահեղամուտն կը խորտակին, և զարդարեալ չքնաղ մղկիթով մը, որ իր կրկին սպիտակափայլ մինարէնքը հովանոցաձև նոճեաց և շոճեաց թաւաւտէ մը դուրս կը թռչընէ: Եւ հօս կը սկսին բարձրանալ պարտեզք, ըստ օրինակի արեգակնակաց, մին միւսոյն ետեւը, և խտանալ ամաւաստուն ապարանք, որոց մէջ կը շողշողէ այն հռչականուն Ֆուտտ—Փաշայի պալատն, զիւանադէտ և բանաստեղծ, սնապարծ, փափկաւեր և աղնուական, որ օսման հետին Լամարգինն կոչուեցաւ: Սակաւիկ մ'աւելի առաջ, եւրոպական եղբրքը, յերեան կու գայ Պալլատ—Լիման ամենազուարճ գիւղն, ձորակի մը բերանը շինուած, ուստի փոքր դեռ մը կ'իջնէ ի նաւահանգիստն, և որուն կ'իջնէ աւարաստուն ապարանք սիւռեալ բլուր մը, որոց մէջ կ'ամբառնայ Բէշիտ—Փաշայի՜ հին պալատն. և ապա Էմիր—Ղան—Օլլու—Պահհէ պղտի խորշն, նոճուղք բոլորովին դալարուտ, որոց մէջ կը փայլի ձեան սպիտակութեամբ մը մենաւոր մկկիթ մը, փայփայեալ ի ջրոց, և

ունելով 'ի վերայ ոսկեղէն ճառագայթ-
ներով ցլուած մեծ գունտ մը : Մի
և նոյն ժամանակ նաւն կը մոտենայ
մերթ այս մերթ այն ափունքը, և այն ա-
տեն մեծ երկրանկարին հազար տաւն-
ձին հանգամանքն կը տեսնուին . հոս
տաճիկ հարուստ տան մը սէլամլիլի
անդատական, բայցուած ծովափան վը-
րայ, որոյ խորն՝ բազմոցի մը վրայ ըն-
կողմանեալ կը ծխէ տան յաղթան-
գամ հազարապետ մը . հօն ամարոցի
մ'արտաքին սանդղոյն վերջին աստի-
ճանին վրայ արձանացած ներքինի մը,
որ երկու քօղածածուկ տաճիկահեաց
կ'օգնէ նաւակի մը մէջ իջնելու . աւելի
անդին թփովը ցանկեալ պարտիզակ
մը, և ասուով մը գրեթէ բովանդակ
ծածկուած, որուն ոտքը՝ խոտորնակի
գրած սրունիք կը հանգչի սպիտակա-
փառ մօրուք ծեր տաճիկ մը, որ Ղու-
լանին վրայ կը մտածէ . գիւղազբօսից
ընտանիք տամալեաց վրայ ժողովեալք-
այծից և ոչխարաց հօրանք՝ որ կ'արա-
ծին բարձր մարգագետնոց վրայ . ձիա-
ւորք՝ որ քառասմբակ կ'ընթանան ա-
փան երկայնութեամբ, ուղտուց կարա-
ւանք՝ որ կ'անցնին բլրոց գագաթան
վրայէն, յատակ երկնից վրայ ստուե-
րագրելով իրենց այլանդակ ծիրը :

Յեղակարծուց կը լայնի վոսփորոն,
տեսարանն կը փոխուի, նորէն երկու
խորշից մէջ ենք, և յընդարձակ ընի
միումս՝ Ձախակողմը նեղ և խոր խորշ
մ'է, որու բոլորովը կը պատի յոյն քա-
ղաքիկն Սթենեա . սրէ Սթակենիոս, տա-
ճարէն և թեաւոր արձանէն՝ զոր ամ
բարձին հօն Արգոնաւորքը, 'ի պատիւ
խնամակալու Ռուդէն՝ որ ընդդէմ Ամի-
կոսի՝ արքային Բէթրիկէի՝ կռուոյն մէջ
զիրենք յաղթական հանդիսացուցեր
էր, թնթիւ կորույթեան մը միջոցիւ՝ զոր
կը ծրագրէ նաւն դէպ յեւրոպա, որո-
շակի կը տեսնենք եղեր երկայնութեամբ
սողեալ սրճարանքն և անակքն, ձի-
թենեաց և այգեաց մէջ սփռեալ փոքր
ամարաստունքն, հովիտն՝ որ նաւահան
զըստին մէջ կը բերանանայ, հեղեղա-

տիկն՝ որ բարձրութենէ մը կը գահա-
վիթի և հոյակապ սրբաջինջ սպիտակ
կուճէ մաւրիտանացի աղբւրն, բար-
ձրաձաղկ տխրիներու խմբէ մը հովա-
նաւորեալ, յորոց կը կախուին ձկնոր-
սաց ցանցքն, յոյն կանանց երթմեկի
մը մէջ, որ իրենց զխոյն վրայ գաւեր
կը կրեն : Հանգեալ Սթենեայի, ասիա-
կան ափան խորշին վրայ, ծառոց մէջէն
կ'երևի ջուպուզլու տաճիկ գիւղն, ուր Ան-
հանդատից անուանի մենտատանն կար,
որ զիշեր ու ցորեկ տաւանց ընդհատելու
կ'աղթէին և կ'երգէին : Վոսփորի եր-
կու ափունքը, մէկ ծովէն 'ի միւսն, այս
հինգերորդ դարու խոտակոտն անապա-
տականաց և միաբանակեցոյց յիշատա-
կօք պատարուն են, որք կը թափառէին
բլրոց վրայ, խաչիք և շղթայիք բեռ-
նաւորեալ, խարաղնովք և երկաթէ ա-
նրօք տանջեալք, կամ եօթնեակներ և
ամիսներ անշարժ կը կենային սեան մը
կամ ծաւի մը ծայրը, որու չորս կողմը
կ'երթային գեանատարած բլլալու, ծո-
մապահէլու, աղթեւլու, զկուրծս ծե-
ծելու՝ իշխանք, զինուորք, աստեակալք
և հովիւք, օրհնութիւն մը կամ խոր-
հուրդ մը հայցելով, իբրեւ Աստուծոյ
շնորհք մը : Բայց վոսփոր սեպհական
զօրութիւն մ'ունի, որով անընդի-
մադարձաբար կը խոտորեցնէ յանցե-
լոյն զմտածութիւն ճանապարհորդին,
որ առաջին անգամ ընթանայ իրեն ա-
փանց երկայնութեամբ : Ամենայն յի-
շատակք, ամենայն մեծագոյն, գեղեց-
կագոյն կամ տիրադէն պատկերք, զոր
այն տեղեաց պատմութիւնն կամ ա-
ռասպելն կրնայ մատակարարել նսեմա-
ցեալ, յաղթահարեալ, կը համարձա-
կիմ ըսելու թաղեալ կը մնան այն հրա-
շաղան բուսաբերութեան յորդութե-
նէն, այն զուարթագեղ գունոց շողիւ-
նէն, այն կենաց յղիւթեանէն, այն բռ-
լորովին ժպիտ և բլրորովին ուրախու-
թիւն գեղեցիկ բնութեան հուժկու և
պերճ առուգութենէն : Ճիգն մը պէտք
է ընել հաւատալու համար՝ որ այն
ջրոց, այն գիւլթի վայելչութեանց մէջ
կրցեր են կատաղութեամբ կռուիլ, վա-

ուիլ և արիւնտիւլ բուլղարաց, գոթաց, երուլաց, բիւզանդացուց, ռուսաց, տաճկաց նաւատորմիդք: Նոյն իսկ զղեակք, որ կը պսակեն զբլուրս, և ոչ գաղափար մը կը զարթուցանեն այն բանաստեղծական արհաւիրաց գգացման, զոր ուրիշ տեղեաց մէջ այն ազգի աւերակք կը ներշնչեն. և յաւէտ գեղազուարճ վայրին արուեստական դարդ մը կ'երկին, քան թէ պատերազմի ստոյգ յիշատակարանք, որ օր մը մահ ժայլմբաժ ըլլան: Ամենայն ինչ իբրեւ քաղաքիկալ իմն է իբման և քաղցրութեան գունով մը՝ որ կ'արթնցընէ միայն զուարթ մտաւժութիւնս և խաղաղութեան անբաւիղճ մը:

Ամենիայէն անդին դեռ կը լայնիւժուփոր, և քանի մը վայրկեանէն կը հասնի նաւն տեղ մը՝ ուստի կը վայելեա ինչուան այս ատեն մեր աչաց ներկայուցեալ տեսարաններէն սքանչելագոյնը: Դառնալով դէպ յեւրոպա, մեր առջևն ունինք Եէնի-քէյոյ յոյն և հայ փոքր քաղաքիկն, այգեաւտանեօք և շոճեաց անտառակեօք ծածկուած բարձր բլրոյ մ'ոտքը յինուած, և ժայռուտ եզեր մը վրայ աղեղնաձև կարկառումաբ տարածեալ, որուն դէմ աճեցապոչ կը խորտակի հոսանքն. և քիչ մ'աւելի անդին է Գալէնտէր ամենագեղ խորշն, մակոյկներով լցեալ, պարտիզաւոր տնակեօք բարդեալ, և յորդառատ սնկոց աճ մամբ մը պսակաւորեալ, որոց վրայ կայսերական հովանոցի մը օգակառոյց պատըզամբ կը կտրկառին: Յետոս դառնալով, ունինք մեր առջևն ասիական ափուները, որ մեծ աղեղամբ մը կը կտրանայ, բլրոց, գիւղից և նաւակայանից հիառքանչ ամբիթմատրոն մը յօրինելով: Ինճիր-քէյն է, գիւղն թղոց, պսակեալ պարտիզովք. առ երի Ինճիր-քէյնի՝ Սուլթանիէ, որ անտառի մը մէջ ծածկուած կ'երևի. յետ Սուլթանիէի՝ Պէյգօղ մեծ գեղն, պարփակեալ բանջարանոցք և այգեստանեօք, և բարձրուղէշ ընկուզենեօք ստուերատեալ որվոսփորի գեղեցկագոյն խորշն մէջ կը ցո-

լանայ, և է սա այն հին խորշն՝ ուր արքայն Բէբրիկէի պարտեցաւ 'ի Պոլլուքսեայ, և ուր հրաշալի գալինին կար' որ իրեն տերևոց դաշտը կը յիմարեցընէր. և Պէյգօղէն անդին, հեռու, Եալի գիւղն, հինն Ամէա, որ այլ ուրիշ բան չերկիր բայց կանաչ մեծ զորդի մը վրայ՝ գեղին և կարմիր ծաղկանց դէշ մը: Բայց այս՝ միայն մեծ պատկերին նախագիծ մ'է: Պէյսք է երևակայել այն բլրոց աննկարագրելի կերպով շնորհալից ձևերը, որ մեր իղձը չարպտին ձեռքք գգուելու, այն անանուն անթիւ փղբրիկ գիւղերը, որ կարծես թէ նկարչի մը ձեռք հօն դրուած են. այն ամենայն կլլմայից բուսոց զարդացումը, այն ամենայն աշխարհաց ճարտարապետութիւնքը, այն պարտիզաց տառիճանքը, այն ջրոց սահանքը, այն նսեմ ստուերքը, այն պողպաշուռ մշկիթքը, այն սպիտակ առագաստներէն պիտակ պիտակ եղած կապոյտը և այն արևու մուտքէն վարդագեղեալ երկինքը:

Բայց հօն հասնելով, նաև ես յագեցութեան պգացում մ'ունեցայ, ինչպէս գրեթէ ամենեքին կ'ունենան, վոսփորի ինչուան որոշեալ կէտ մը: Այն գողարքը գծից և գեղածիժաղ գունոց անսպառելի յաջորդութիւնն կը պարտասեցընէ: Ազնուութեան և շնորհաց միակերպութիւն մ'է՝ յորում կը ներհէ մըտածութիւնն: Կուզես տեսնել այն ափանց միայն վրայ աճագին և անգեղեայ պարեխի մը յանկարծուտ ամբառնալը կամ նաւաւորութեան մը նշխարօք սփռուած՝ ամայի և տխրատեսիլ ծովափանց երկայնաձիգ միջոցի մը տուրածուիլը: Եւ այն առնեն, զբաղելու համար ուրիշ բան չկայ՝ բայց սեւեռել մըտադրութիւնը ջրոց վրայ: Միայն նաւաճանգիւտն մը կը թուի վոսփորի կ'անցնիս օսմանեան տորմիլն մեծաշուք զրահապատ նաւուց ջովէն. ամենայն աշխարհաց գունագոյն առագաստիք և նորաձև խելք վաճառակիր քաշտեաց նաւախմբին մէջէն, խռնեալ այլազգի ամբոխիւ. կը հանդիպին Սեա-

ծովուն առիական նաւահանդստից վա-
ղընջենի ձեօք լաստափայտք, և Դես-
պանութեանց փոքր չքեղ կորբաւոնք-
նեօի պէս կ'անցնին աւագաց առա-
գաստաւոր նաւակիկքն, որ միջմամբ
կը թռչին, ափունքը շարուած հանդի-
սատեսաց յալոյ տակ. ամենազգի
կուրք, ամենայն գունով մարդկամբ
խոնեալ, կը բաժնուին կամ կը մօտե-
նան երկուց աշխարհաց հազար փոքր
նաւամաստոցից. թիավորեալ նաւակիք
կը վիտան վաճառարած կարկուրայից
երկայն գծից մէջ. նաւաստեսաց դօշա-
կիր մակոյկը կը հանդիպին ձկնորսաց
լաստից, փաշայից ոսկեգօծ նաւակաց,
կոստանդնուպօլսոյ շոգենաւուց, լցեալ
փակեղնեքով, ֆէսերով և քօղերով, որ
ծամածուռ կ'ընդմիջեն զլրանցքը՝ ամե-
նայն կայարանից մօտենալու համար.
Եւ որովհետեւ նաև մեր նաւն մանուածոյ
չըլանօք յառաջ կ'երթայ, այսպէս այս
բոլոր տեսարանն կարծես թէ մեր բո-
լորովքը կը դառնայ, սարաւանդք կը
սեղափոխին, բլուրք յանակնկալա ի-
րենց կերպարանքը կը փոխեն, գիւղք
կը թաքին և ապա յերևան կու գան
նոր հրեւոթով մը, և մեր առջնն և յե-
տակողմն, մերթ վտարուն լճի մը պէս
կը փակուի, մերթ կը բայուի և բացա-
կայ լճաց և բլրոց կարգ մը կը ցուցնեն.
ապա 'ի քթթեւ ական, յառաջոյ և
զկնի կը դառնան բլուրք միանալու, և
կը մնաս կանանչ տաշտի մը մէջ, ուս-
կից չես հասկընար ինչպէս պիտի ել-
նես. բայց հազիւ ժամանակ կայ մեր-
ձաւորի մը հետ տասն բառ խօսելու,
որ արգէն տաշտն բացուած է, և չորս
կողմը կը տեսնուին նոր բարձունք, նոր
քաղաքք, նոր նաւակայանք:

Կառ 'ի խորշին թարապիա, — Դե-
ղարան Մեղէայի թունոց —, և 'ի խոր-
շին Հիւնքեար-իսքէլէօի, Սուլթանի
սանդուղ, ուր ստորագրեցաւ 1833ին
հռչակաւոր դաշնն՝ որ օտար նաւատուր-
մին փակեց գլխարդանեայս: Հօս վոս-
փորի տեսարանն իրեն գեղեցկութեան
վերջնեքն աստիճանին վրայ է. յետ

Պէդիլք-տէրէի՝ իր ափունքը զարդարող
քաղաքիկներուն մէջէն՝ թարապիա ա-
մենէն պերճապոյժառն է, և Հիւնքեար-
իսքէլէօի խորշին յետակողմը բացուած
հովանն՝ ընդ մէջ Մարմարայի ծովուն
և Սեաւ ծովուն ելած սքանչելագեղ
հովտաց ամենէն դալարադուարճն, ա-
մենէն սիրելագոյնն, ամենէն բանա-
ստեղծականն է: Թարապիա մասամբ
մը կը տարածուի ուղղորդ ափունքի մը
վրայ, մեծ բլրոյ մը ստորոտը, և մա-
սամբ մը խորափիտ ձոցոյ մը բոլորտի-
քը, որ իր նաւակայանն է, լցեալ նա-
ւուք և նաւակօք, որու վրայ կը բերա-
նանայ Գրիօ-նէրոյ ձորակն, յորում
քաղաքին ուրիշ մաս մը դալարեաց մէջ
կը զօղի: Ծովափունքը բոլոր խոնեալ
է նկարագեղ սրճարանօք, որ կը կար-
կառին ջրոյն վրայ, փառաւոր պանդոկ-
ներով, չքեղ տնակօք, վիթխարի ծա-
ռոց խմբովք, որ կը հովանանան հրա-
պարակիկներու և աղբելոյ վրայ. անոնց
մէ անդին կը բարձրանան Գաղղիոյ, ի-
տալիոյ և Անգղիոյ 'իեսպանութեանց
ամարանոցք, և ասոնց վրայ, կայսերա-
կան հովանոց մը. և բոլոր չորս կողմը,
և ընդ բլուրն 'ի վեր, պատշգամբ պա-
տըշգամաց վրայ, պարտէզք պարտի-
զաց վրայ, ամարանոցք ամարանոցաց
վրայ, անտառա՝ք անտառակաց վրայ.
և կենդանի գոյներով զգեստաւորեալ
ամբոխք կը զեռան 'ի սրճարանս, 'ի նա-
ւահանգիստն, ափանց վրայ, 'ի վեր ընդ-
ուղիս բարձանց, ինչպէս տօնախմբու-
թիւն ընող փոքր մայրութաղաքի մը մէջ:
Ընդ հակառակն Ասիոյ կողմը բոլորովին
խաղաղութիւն է: Հիւնքեար-իսքէլէօի
փոքր գիւղն, կոստանդնուպօլսոյ հօյ
ձօխից սիրելագոյն բնակավայր, կը նիւ-
հէ սօսեաց և նսճեաց մէջ, իր պզտի
նաւահանգստին բոլորտիքը, յորում
կ'ընթանան սակաւաթիւ գողացիկ նա-
ւակիկք. դեղէն անդին, պարտիզաց
լայնատարր սանդղոյ մը ծայրը, միայնիկ
կ'ողորտանոյ Ապիւլ-Ալիքի պերճ հօ-
վանոցն. և հովանոցէն անդին կը խո-
տորի և կը թաքի, արեւագարձական
բուսաբերութեան աննկարագրելի չքե-

դուժեան մը մէջ, փառելահնից սիրա-
տենչակ հովիտն, պատարուն գաղտ-
նեօք և երազովք :

Այլ մկոն մ'աւելի առաջ բոլոր այս
գեղեցկութիւնն ոչինչ կ'երևի, երբ
նաւն Պէօյիք-տէրէի ծոցոյն դիմաց կը
հասնի, Հօս է վոսիւորոնի գերաբուն
մեծ վայելչութիւնն և շնորհքն, Հօս ով
որ արդէն յօգնած էր իր գեղեցկութե-
նէն, և իր անոռնը անպատկառարար
արտասաներ էր, կը բանայ գլուխը, և
անկէ թողութիւն կը խնդրէ: Հրաշա-
լեօք բոլորեալ ընդարձակ լճի մը մէջ
կաս, որ կը շնչէ գգազափարը սկսելու
դառնալ, տէրվիչներու պէս, նաւուն
առաջակողման վրայ, 'ի վայրկենի զա-
մենայն ափունա և զամենայն բլուրս
տեսնելու համար: Եւրոպիոյ եղբւր վրայ,
խոր ծոցոյ մը մէջ, ուր կ'երթայ նուա-
ղելու հասանքն հանդարտ ալեօք, մեծ
բլրոյ մը ստորոտն, անթիւ ամարոցնե-
րով սփռուած, կը լայնի Պէօյիք-տէրէ
քաղաքն, ընդարձակ, անեղբր ծաղկանց
ածուի մը պէս գունաւորեալ, բոլոր պա-
լատիկը, հովանոցը և գեղակը դալա-
րագեղ կանաչութեան մը մէջ խորա-
սուզեալ, որ կարծես թէ կ'ենէ 'ի տա-
նեաց և յորմոց, և կը լեցունէ զուգիս
և զպալատս: Քաղաքն աջակողմը կը
տարածուի ինչուան փոքր ծոցոյ մը մէջ,
որ է իբրև խորշի մէջ խորշ մը, որու
չորս կողմը կը պատի փէֆէլի-քէօյ դիւ-
ղըն. և ասոր յետակողմը լայն հովիտ
մը կը բացուի, բոլորովին գալարազարդ
մարգագեանովք, և տամբ: սպիտակա-
թոյր, ուստի կ'երթաս 'ի մեծ յիմուղն
Մահմուտի և յանտառն Պերկրատի:
Այն հովիտն է, յորում ըստ աւանդու-
թեան, բանակեր է 1096ին առաջին
թաւակրաց ճամբարն, և յետին վիթ-
խարի սօսեաց մին, որով այն տեղն հռո-
չակաւոր է, Պուլլիսեան եփորետասի
սօսի կոչուած է: Քէֆէլի-քէօյէն ան-
դին, ուրիշ խորշ մը կը բացուի, դալա-
րացեալ նոճովք և սպիտակացեալ
տամբ, և խորշէն անդին դեռ կը տես-
նուի թարապիս, իր մուկ կանաչ բլրոյն

ոտքը ճապաղած: Հայեցուածով ին-
չուան հօն հասնելէն ետքը, ետ կը դառ-
նաս գէպ յԱսիա, և կը լցուիս մեծաւ
զարմանալեօք: վոսիւորի բարձրագոյն
բլրան՝ Հսկայի լերին՝ առջինն ես, կա-
նաչ ահագին բրդան մը ձևով, ուր կայ
հուշակաւոր գերեզմանն, յերից առաս-
պելեաց յորջորջեալ « անկողինն Հե-
րակլեայ, վերապ Ամիկոսի, շիրիմ Եե-
սուայ դատաւորի Երրայեցուց »: այժ-
միկ պահպանեալ յերկուց տէրվիչաց
և յոյց ելեալ յախտածէս մահճետա-
կանաց, որք կ'երթան հօն զետեղելու
իրենց զգեստուց կոտորակքը: Լեռն իր
անկախիտ և ծաղկաւէտ ստորոտը կ'եր-
կընցընէ մինչև ափունքը, ուր երկու
գալարուտ սարաւանդից մէջ՝ կը բա-
ցուի գեղեցիկ խորշն Ումուր-եէրի, հա-
րիւր գոյներով խայտախարիւ եղած իր
ծովեղբրաց վրայ ըստ կամի սփռեալ
մահճետական գեղի մը տուններէն, ու-
րուն ճամբայ կը բանան գեղակաց և
տիակաց խումբեր, բացընկեցիկ ծաղ-
կանց պէս ցանաւած մարգագետնոց
և մերձաւոր բարձանց վրայ: Այլ տեսա-
րանն բոլոր այս պարունակին՝ մէջ չէ,
Ուղղորդ մեր դիմացը կը շողայ Սեաւ
ծովն. և դառնալով գէպ 'ի կոստանդ-
նուպօլիս, թարապիսայէն անդին, մա-
նուշակագոյն և խառնակ հեռաւորու-
թեան մը մէջ գեռ կը տեսնուի Գա-
լէնտէրի խորշն, Եէնի-քէօյ, ինճիր-
քէօյ, Սուլթանիէ, որ ստոյգ երկոյթ-
ներէ տաւի, բացակայ աշխարհի մը
երևակերպ տեսիլք կը թուին: Արևն կը
մոնէ. Եւրոպիոյ ափունքն կապուտակ
և միսրագոյն ստուերօք կը սկսանի քօյ-
արկիլ: Ասիոյ ափունքն տակաւին ոս-
կեճաճանչ է. յուրքն կը փայլատակին.
մազմութիւնք նաւակաց, խառնեալ ա-
մանօք և սիրահարօք, վերադարձեալք
'ի կոստանդնուպօլսոյ, կ'ընթանան գէպ
յեղրն եւրոպական, հանդիպեալք, ար-
գելեալք, պաշարեալք յայլոց նաւա-
կաց, խճողելոց տիկնամբք և մանկամբք,
որ կու գան 'ի գիւղից: Պէօյիք-տէրէի
սրճարաններէն կը հասնին առ մեզ ե-
րաժշտութեանց և երգոց ընդհատ հըն.

չիւնք . արծիւք կը պարագային Հսկայի լեռան վրայ, մարքերն կը թեւածեն ափան երկայնութեամբ, ալիւիոնք կը սահին ջրոց վրայէն, զլիւիւնք կը վիստան նաւուն չորս կողմը, Սեաւ ծովուն զովօցն մեր երեսը կը փէշ: Ո՛ր երբ . ո՛ր կ'երթանք: Պատրանաց և արբեցութեան վայրկեան մ'է, յորում երկու ժամէ 'ի վեր Վոսփորի կրկին ափանց վրայ ամենայն մեր տեսած բաներուն յիշատակքն կը չփոթին 'ի միտս մեր' մի միայն հրաշակերտ քաղաքի մը պատկերին մէջ, տանն անգամ մեծ քան ըզնոստանդնուպօլիս, բնակեալ 'ի համաշխարհի ժողովրդոց, զարդարեալ ամենայն առանձնաշնորհութեամբք Ստուծոյ, և անձնատուր մշտնջենաւոր ուրախութեան մը, որ զմեզ կը ընու տխրութեամբ և նախանձու:

Բայց այս վերջին երազն է: Նաւն արագապէս Պէօլիւք-տէրէի ծովէն 'ի դուրս կ'ենէ: Կը տեսնենք ձախակողմը շրջափակեալ 'ի գերեզմանատեղեաց Սարը-եէր գիւղն, որուն զիմաց փոքր խորշ մը կը բացուի, յորինեալ այն հին Սիմասի հրուանդանէն, ուր կ'ամբառնար պոռնիկ Ստողկան տաճարն, որու մասնաւոր զաշատն կը տանէին յոյնաւալիւք: Եւ այս գիւղն էէնի-Մահալլէ: Եւսայ թելի-թապիս բերդն, որ Հսկայի լեռին ստորոտը՝ ստիական ափան վրայ կառուցեալ ուրիշ փոքր բերդի մը զիմաց կը կանգնի. յետոյ Բումէլի-Գաւլազ զղեակն, որ իր խիստ ծիրը վերջաւորայն յետին նշոյլներէն վարդաւարմիւր երկնից վրայ կը դծէ: Միւս ծովափան վրայ, հանդէպ Բումէլի-Գաւլազի, ուրիշ ամրոց մը կը բարձրանայ, որ կը պսակէ սարաւանգը, ուր կ'ամբառնար երկոտասան Գից տաճարն, չի նեալ 'ի փոխդռոն արդիացոյ, « յաւոյրակ հողմոց բաշտոյ » Արամազդայ տաճարին մօտ, հիմնարկեալ 'ի Գաւլեզդանացւոց, և ապա փոխեալ 'ի Բուստինիանոսէ յեկեղեցի, նուիրեալ Միքայելի հրեշտակապետին: Վոսփորի վերջին անգամ անձկացած կէտն է այն,

ընդ մէջ Բիւթանիոյ լեռանց վերջին հանգիպադատոյն և Հեմոսի շղթային վերջին կէտին. ջրանցից միշտ իբրև առաջին դուռն համարեալ, պաշտպանելու ընդդէմ Հիւսիսային արշաւանաց, և յայն սակա թատր երկարատեւ կռուոյ բիւզանդացւոց և բարբարոսաց մէջ, վենետիկեցւոց և ճենովացւոց մէջ: Երկու ճենովացի զղեակք, մէկմէկու զիմաց շինուած, որոց մէջ ձգուած էր երկաթէ շղթայ մը՝ որ ջրանցքը կը փակէր, դեռ հօն մօտ խառնիխուռն կը ցուցնեն իրենց կործանեալ աշտարակք և պարիսպքը: Այն տեղէն Վոսփոր աստիճանաբար լայնելով կ'երթայ ուղիղ 'ի ծով. երկու ափունքն բարձր և զօռարեկանիք են, ինչպէս երկու ահագոն մարտկոցք, և միայն կ'երեկցեն նեն խումբ մը խեղճ տուներու, քանի մը մենաւոր աշտարակ, քանի մը մենաատանի աւերակ, քանի մը հին հոյակապ շինուածոց և ամբարտակաց մնացորդ: Երկար ճանապարհորդութենէ մ'ետքը, դեռ կը տեսնենք եւրոպական ափան վրայ Պէօլիւք-Լիմանի գեղջ լուսոց փայլփայլումը, և միւս կողմէն ամրոցի մը լապտերը, որ կ'իշխէ փյի սարաւանդին վրայ. ապա ձախակողմը հին կիպոպօլոյ ժայռուտ մեծ զանգուածն, ուր կ'ամբառնար փրինէոսի պալատն, հինահարեալ 'ի Հարպեսոյց. և աշակողմը փոքրազ զլիւսոյն ամրոցն, որ գորշագոյն երկնից վրայ իբրև աղօտ սեւաբիծ մը մեզ կ'երևի: Հօս ափունքն ամենահնճուի են. արդէն ջրանցքն մեծ ծոց մը կը կարծուի. կ'իշխէ գիշերն, ծովային սիւզն նաւուն պարանաց մէջ կը հեծէ և տխուր կիւմներեան ծովն կը տարածէ մեր առջին իր կապարագոյն և անհանդարտ անսահման հորիզոնը: Այլ տակաւին մոռածութիւնն չի կրնար անջատել այն պատարուն բանաստեղծութեամբ և յիշատակը ափունքէն, ոչ ևս այլ յաղթահարեալք 'ի գեղոյ բնութեան. և կը թռչի, ձախակողմը, փոքր Պալքանաց ուղքը, արտորեալ Ուիլիոմսի աշտարակը փնտրուելու, և Անաստասիոսի զարմանալի պա-

րիսպքն. և կը թափառի, աշակողմը, հրաբլխային ընդարձակ երկրի մը մէջ, ի վարազուց և շնագոյլից ասպատակեալ անտառաց մէջ, վայրենի և անժանօթ ժողովրդեան մը տաղաւարաց մէջ, որոն կարծես թէ այլանդակ ստուերը կը տեսնենք բարձր ափան վրայ, որ կը մաղթեն մեզ չարաբաստիկ ճանապարհորդութիւն մ'ի վերայ վայրենի ափանց Պոնտոսի: Երկու լուսաւոր կէտք վերջին անգամ մթութիւնը կը խորտակեն, երկու կիկլոպայց բոցավառ աչաց պէս, կախարդեալ նեղուցին պահապան դուռած, Սնատուր-Ֆէնէր՝ Ասիոյ լապտերն՝ յափակողմն. և բումէլի-Ֆէնէր՝ ի ձախակողմն. որոց ոտքը առասպելական Սիմբլէկառեանի՝ ափանց ստուերին մէջ դեռ կը ցուցնեն մեզ ընդ ազատ իրենց կոչկոճեալ ժայռից կողմնակի անսխիւր: Ապա Եւրոպէի և Ասիոյ երկու ափունքն ուրիշ բան չեն՝ բայց երկու թուխ գիծեր. և ապա ուր և Ուայիցիս, ոչ այլ ինչ է՝ թայց ծով և օդ, ինչպէս կ'երգէր խեղճ Ովի-

դիոս: Բայց գեռ զայն կը տեսնեմ, իմ նոստանդնուպօլիսս, այն աներևութացեալ կրկին ափանց ետեւ. կը տեսնեմ զայն աւելի մեծ և աւելի լուսափայլ քան զոր երբեք տեսած ըլլայի վայր: Եւ Սուլթանին կամրջէն և ի բարձանց Խակիւտարի, և կը խօսիմ առ նա և կ'ողջունեմ զնա և կը պաշտեմ զայն իբրեւ իմ երիտասարդութեանս՝ որ մայրը կը մանէ՝ վերջին և սիրելագոյն երազն: Բայց ալլային ջրոյ յանկարծակի սրբսկում մը կը ցնցղկէ երեսս և գլխարկս գետին կը նետէ. — կը զարթնում. — չորս կողմն կը նայիմ. — նաւուն առաջքն անապատ է, երկիրն մառախլալին է, աշնանային ցուրտ հողմ մը ուկերքս կը սառեցնէ. իմ բարի եունքս, ժովխաւսին բռնուելով՝ զիս թողուց. ուրիշ բան չեմ լսեր բայց լապտերաց զօղանջիւնը և նաւուն ճռնչելը, որ կը փախչի՝ որորերով յալեաց, գիշերոյ մթութեան մէջ. . . . իմ արեւելից գեղեցիկ երազս ընցաւ:

Վ Ե Ր Ջ

Ն Ի Ո Ւ Ե Օ Ր Ք Հ Է Ր Ա Լ Տ

Ա լ խ ա թ ռ ի ս մ ե ճ ա գ ո յ ն օ թ ա գ ի ռ ն :

Եփսաղարեան կեանք ունի. հիմնադիրն է Ճէյմս Կորտոմ՝ Պէմնէզ. Նախ օրը եօթն կամ ութ հարիւր օրինակ կը հրատարակէր. այսօր քսնի մը հարիւր հազարնիւ կը հանէ: Երբ առաջին անգամ հրատարակուեցաւ, խեղճ բան մը էր, համառօտ նիւթեր պարունակելուն համար. կը բովանդակէր կարճ ինքնադիր դրուածք մը, եւրոպական լրոց համառօտութիւն մը, զորոնք առագոստաւոր նաւերով եկած սակաւաթիւ լրագիրներէ կը քաղէր, և յետոյ մէկ քանի տող զանազան տեղեկութիւններէ զատ ուրիշ բան չկար:

Ինչպէս կը տեսնենք, պէտք էր զայն կտրգաւորել: Պէմնէզ որ միշտ գլխաւոր խմբագիր եղաւ, տեղական օրագրութիւններ սկսաւ ընել. և որովհետեւ յԱմերիկայ վաճառականութիւնն կարգէ դուրս զարգացած էր՝ գէմ դնելով հին Եւրոպիոյ, հարկ եղաւ որ ամեն օր երկմտից յողուած մը հրատարակուի: Լրագիրն միշտ կը յառաջանար և զգալի կերպով օրինակէ կ'աճէին:

Պէմնէզ յԵւրոպիոյ եկած լրագրոց թերթերը աւելի շուտ ընդունելու համար՝ նաւակներ դնեց, որոնք ընդ առաջ երթալով նաւերուն՝ օտար լրա-